

РОЗДІЛ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.55>

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Заборовський В.В.

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5845-7535>*

Заборовський В.В. Щодо доцільності запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката.

Дана стаття присвячена розкриттю питань щодо доцільності запровадження в національному законодавстві положення щодо страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, зокрема, через призму добровільності чи обов'язковості його закріплення.

В межах даної статті було досліджено різні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо переваг та недоліків інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката. Аналізуються також точки зору законодавців зарубіжних країн щодо необхідності добровільного чи обов'язкового характеру його закріплення.

Аргументується позиція, згідно з якою враховуючи насамперед те, що для більшості зарубіжних країн страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів фактично є повсякденною нормою, яка забезпечує належне функціонування адвокатури в цілому, вважаємо за доцільне закріплення положень про такий різновид страхування й на законодавчому рівні в Україні.

Акцентується увага на тому, що введення інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката безпосередньо спрямоване на захист його інтересів, але важливе значення даний інститут відіграє і для відстоювання інтересів клієнтів адвоката, які постійно потребують отримання професійної правової допомоги в умовах реалізації своїх прав та законних інтересів.

Для досягнення поставленої мети, автором були застосовані характерні для правової науки методи. Дослідження проводилося із застосуванням насамперед системно-структурного та порівняльно-правового методу, а також діалектичного методу пізнання правової дійсності.

На підставі проведеного дослідження, автор доходить висновку, що запровадження даного інституту повинно встановити додаткові гарантії надання професійної правової допомоги адвокатом на належному рівні задля забезпечення реалізації прав та законних інтересів його клієнтів.

Ключові слова: адвокат; правовий статус адвоката; адвокатська діяльність; відповідальність адвоката; страхування цивільно-правової відповідальності адвоката.

Zaborovsky V.V. Regarding the expediency of introducing mandatory insurance of civil liability of a lawyer.

This article is devoted to the disclosure of questions regarding the expediency of introducing into the national legislation a provision on the insurance of the civil liability of the lawyer, in particular, through the prism of voluntariness or obligation to establish it.

Within the scope of this article, different approaches of domestic and foreign scientists regarding the advantages and disadvantages of the lawyer's civil liability insurance institute were investigated. The points of view of legislators of foreign countries regarding the necessity of voluntary or mandatory nature of its consolidation are also analyzed.

The position is argued, according to which, first of all, taking into account the fact that for most foreign countries civil liability insurance of lawyers is actually an everyday norm that ensures the proper functioning

of the legal profession as a whole, we consider it expedient to enshrine provisions on this type of insurance at the legislative level in Ukraine as well.

Attention is focused on the fact that the introduction of the lawyer's civil liability insurance institute is directly aimed at protecting his interests, but this institute also plays an important role in defending the interests of the lawyer's clients, who constantly need professional legal assistance in the implementation of their rights and legitimate interests.

To achieve the goal, the author used methods characteristic of legal science. The research was conducted primarily using the system-structural and comparative-legal method, as well as the dialectical method of learning legal reality.

Based on the conducted research, the author concludes that the introduction of this institute should establish additional guarantees of providing professional legal assistance by a lawyer at the appropriate level in order to ensure the realization of the rights and legitimate interests of his clients.

Key words: lawyer; legal status of a lawyer; advocacy; lawyer's responsibility; lawyer's civil liability insurance.

Актуальність теми. Досліджуючи питання щодо структури правового статусу адвоката, ми неодноразово звертали увагу на те, що відповідальність є одним із визначальних структурних елементів такого статусу [1; 2]. Поряд з дисциплінарною [3; 4; 5], кримінальною та адміністративною [6], цивільно-правова (майнова) відповідальність адвоката є одним із видів його професійної відповідальності. Без сумніву, одним із найбільш дискусійних питань є необхідність страхування цивільно-правової відповідальності адвоката [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14], зокрема, щодо такого аспекту як обов'язковість чи добровільність закріплення такого страхування.

Аналіз наукових публікацій. Проблема запровадження інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблеми, доцільно виокремити праці Н.М. Бойко, Т.Б. Вільчик, І.І. Задой, К.Ю. Кармазіна, А.С. Михайлової, Н.О. Обловацької, А. Подолевої, М.Ю. Фурсової, Л.Ю. Чекмарьової та інших.

Метою даної статті є дослідження питання щодо доцільності запровадження в національному законодавстві положення щодо страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, зокрема, через призму добровільності чи обов'язковості його закріплення. Основними **завданнями** автор ставить перед собою: розкрити позиції вітчизняних та зарубіжних науковців щодо переваг та недоліків інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, з'ясувати точки зору законодавців зарубіжних країн щодо необхідності добровільного чи обов'язкового характеру його закріплення.

Виклад основного матеріалу. Сутність інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката неодноразово була предметом дослідження багатьох науковців. Одним з найбільш дискусійних питань в контексті даного дослідження є запровадження добровільного, або ж навпаки – обов'язкового такого страхування.

Аргументами науковців, які виходять з необхідності існування саме обов'язкового різновиду такого страхування адвокатів, є те, що його запровадження:

- забезпечить умови більшої фінансової захищеності адвоката [15];
- створить необхідні гарантії його платоспроможності [16, с. 4];
- полегшить тягар можливої майнової відповідальності адвоката [17, с. 274];
- мінімізує негативні наслідки у разі притягнення його до цивільно-правової відповідальності [18, с. 302-304];

Все це надає, як слушно зазначає, Н.О. Обловацька, можливість вільно займатися своєю професійною діяльністю, чим саме підвищить якість юридичного обслуговування клієнтів [19, с. 28].

Необхідність запровадження інституту обов'язковості страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, за твердженням Л.Ю. Чекмарьової, пов'язана з тим, що навіть кваліфікований і досвідчений адвокат не захищений від випадкових професійних помилок, які можуть заподіяти майнової шкоди інтересам клієнта. Вона звертає увагу на те, що страхування створить необхідні гарантії платоспроможності адвоката, коли ним було завдано майнової шкоди в значних розмірах, а в нього не вистачає можливостей і засобів для відшкодування цієї шкоди [20, с. 171].

Так, у посібнику щодо розуміння страхування професійної відповідальності адвокатів страхової компанії «Цюріх» (обслуговує клієнтів у більше ніж 170 країнах світу) наводиться статистика, відповідно до якої більшість адвокатів у якийсь момент своєї кар'єри має справу з позовом проти нього

[21]. Навіть, якщо адвокати дотримуються найвищих стандартів професіоналізму та обслуговування своїх клієнтів, як слушно вказує А. Мак, іноді клієнти можуть бути розчаровані їх роботою, не враховуючи і можливі випадки професійних помилок в діяльності адвоката [22].

Марк Басінгвайт вказує, що позов проти адвоката вимагає не тільки затрат його дорогоцінного часу, але й може негативно повпливати на ділову репутацію адвоката [23]. Цікаву статистику на користь інституту страхування наводить Д. Кісільов, згідно з якою в США протягом року кожному п'ятому адвокату пред'являється позов про несумлінне виконання зобов'язання, а в Німеччині 20 % помилок адвокатів їх клієнти не пробачають і звертаються до страхових компаній за відшкодуванням збитку (навіть саме незначне професійне упущення може потягнути за собою стягнення з адвокатів значних сум в порядку відшкодування заподіяної шкоди) [24].

Хоча законодавець і встановлює значні кваліфікаційні та інші вимоги до претендентів на здобуття статусу адвоката та закріплює особливий професійний статус адвоката, тим самим гарантує особі право на професійну правничу допомогу [2], проте, на жаль, слід погодитись з тими науковцями, які зазначають, що на сьогодні далеко не всі адвокати мають високу кваліфікацію, що призводить до судових помилок, неякісного розгляду окремих категорій справ [25, с. 257].

В той же час, ряд науковців дотримують точки зору щодо недоцільності обов'язковості страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, а деякі з них взагалі виступають проти його існування. Такі науковці насамперед вказують на те, що: відсутні економічні та соціальні передумови існування такого інституту, а його введення призведе до істотного подорожчання вартості послуг адвоката [26, с. 19]; існування такого страхування не зумовлено якими-небудь реальними потребами, враховуючи обмежену кількість позовів до адвокатів про відшкодування збитків [27, с. 23]; складність оцінки дій адвоката при розгляді спорів між адвокатами та клієнтами, а також відсутність єдиного підходу до визначення розмірів збитків [28, с. 64]. Проблема запровадження даного інституту також пов'язана з тим, що клієнти звертатимуться до страхових компаній кожного разу, коли програватимуть справи, що супроводжуватиметься лише додатковими витратами для адвоката [29]. Крім цього, страхова компанія навряд чи зможе відшкодувати заподіяну клієнту шкоду в силу спірності ситуації, недоведеності страхового випадку, а часом і відсутність майнової шкоди, яку неможливо виміряти, оцінити [30, с. 112].

В юридичній літературі наявна й позиція науковців, які не вважають за доцільне закріплення саме обов'язковості такого різновиду страхування, оскільки його запровадження може зруйнувати адвокатуру як інститут шляхом поєднання його з комерційною системою [25, с. 261]. В переважній більшості випадків такі науковці на підтримку своєї позиції наводять досвід США, де майже у всіх штатах таке страхування є добровільним.

Проте, на відміну від США, у більшості європейських країн страхування відповідальності адвокатів є обов'язковим, тоді як добровільним воно є лише у кількох (Греції, Латвії, Іспанії) [31]. Такий стан речей насамперед обумовлений тим, що п. 3.9.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [32] закріплено положення, згідно з яким адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетентністю.

З необхідності існування вимоги, згідно з якою усі адвокати підлягають страхуванню від цивільної (або публічної) правової відповідальності, що впливає з їхньої юридичної діяльності виходять й Мінімальні стандарти страхування професійної відповідальності європейських адвокатів [33], що затверджені Радою адвокатських асоціацій та правових товариств Європи (ССВЕ) (відповідно до рішення РАУ від 4 липня 2015 року [34] Національна асоціація адвокатів України вступила до ССВЕ та надала згоду на застосування її Правил професійної етики). Такої ж позиції притримується і Європейський суд з прав людини зазначаючи, що практикуючі адвокати повинні бути застраховані від відшкодування збитків, завданих під час їх професійної діяльності (п. 62 рішення по справі «Граціані-Вейс проти Австрії» [35]).

Так, майже у всіх європейських країнах, а також в багатьох інших зарубіжних країнах застосовується обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, використовуючи при цьому той чи інший різновид такого страхування, а саме:

- Естонська республіка (ст. 48 Закону «Про адвокатуру» [36]);
- Литовська республіка (ст. 20,21 Закону «Про адвокатуру» [37]);
- Республіка Австрія (п. «а» ст. 21 Закону «Про адвокатуру» [38]);
- Французька Республіка (ст. 205-206 Декрету «Про організацію юридичної професії» [39]);
- Італійська Республіка (ст. 12 Закону Італійської Республіки «Нові правила для організації юридичної професії» [40]);

- Федеративна Республіка Німеччина (ст. 51 Федерального закону «Про адвокатуру» [41]);
- Республіка Польща (ст. 8 «а» Закону Республіки Польща «Право про адвокатуру» [42]);
- Чеська республіка (ст. 24 «а» Закону Чеської Республіки «Про адвокатуру» [43]);
- Румунія (ст. 98 Закону «Про організацію та здійснення адвокатської професії» [44]);
- Швейцарська конфедерація (ст. 12 Федерального Закону «Про свободу переміщення адвокатів» [45]);
- Швеції (п. 2.6 Кодексу професійної поведінки адвокатів Швеції [46]) тощо.

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвоката є притаманним і для ряду інших країн, але має певні свої особливості. Так, для таких країн як Канада, ПАР, Австралія характерним є самострахування, тобто за допомогою об'єднання адвокатів в товариства взаємного страхування [47, с. 30]. Заслуговує на увагу і спосіб, який застосовує Королівство Бельгія, де кожен адвокат є застрахованим за свою професійну відповідальність через членство в Асоціації адвокатів [31].

Слід відмітити, що деякі країни передбачають обов'язкове страхування такої відповідальності лише щодо окремих категорій осіб, які надають правову допомогу (наприклад, англійське законодавство, не передбачає майнової відповідальності баристера за дії в судовому процесі, тоді як соліситори зобов'язані мати професійну страховку та повинні робити відрахування в компенсаційний фонд, який перебуває у компетенції Товариства юристів [48, с. 132-133]), або ж певного виду їх діяльності (наприклад, в Ірландії страхування професійної відповідальності є обов'язковим лише для адвокатів, які займаються приватною практикою, тоді як адвокати, які працюють на повну ставку на державній службі звільняються від такого страхування [49, с. 35]).

Досліджуючи співвідношення обов'язкового та добровільного страхування цивільно-правової відповідальності адвоката насамперед в аспекті його застосування зарубіжними країнами, К.Ю. Кармазіна та М.Ю. Фурсова відмічають, що право вибору адвокатів (як в США), звичайно, виглядає більш демократичним, однак європейський варіант, при якому практично повсюдно адвокати зобов'язані страхувати свою професійну відповідальність, є жорстким інструментом при захисті майнових інтересів як споживачів послуг адвокатів, так і самих адвокатів та є найбільш прийнятним і раціональним для України [28, с. 68]. Слушною є і позиція А. Подолевої, яка вказує на те, що демократичний та ліберальний, на перший погляд, підхід до страхування професійної відповідальності в США є яскравим прикладом того, що навіть за відсутності обов'язкової вимоги щодо страхування професійної відповідальності, адвокати зацікавлені в укладенні договору зі страховою, адже наявність страхового полісу є одним з найважливіших показників надійності адвоката в очах клієнта [50].

Висновки. Проаналізувавши аргументи науковців «за» і «проти» інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, в тому числі й щодо обов'язковості чи добровільності такого страхування, а також досвід зарубіжних країн, для більшості яких страхування відповідальності адвокатів фактично є повсякденною нормою, яка забезпечує належне функціонування адвокатури в цілому, вважаємо за доцільне закріплення положень про такий різновид страхування й на законодавчому рівні в Україні.

Введення інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката безпосередньо спрямоване на захист його інтересів, але важливе значення даний інститут відіграє і для відстоювання інтересів клієнтів адвоката, які постійно потребують отримання професійної правової допомоги в умовах реалізації своїх прав та законних інтересів. Запровадження даного інституту повинно встановити додаткові гарантії надання професійної правової допомоги адвокатом на належному рівні задля забезпечення реалізації прав та законних інтересів його клієнтів.

На нашу думку, запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката в Україні можливе лише після певного проміжного (адаптивного) періоду його існування в добровільній формі (3-5 років), задля максимального усунення можливих фінансових ризиків в адвокатській діяльності та насамперед вироблення надійного і ефективного механізму такого страхування.

Список використаних джерел:

1. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.
2. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
3. Заборовський В.В. Дисциплінарна відповідальність адвоката: поняття та види. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4 С. 104–107.

4. Заборовський В.В. Окремі проблемні аспекти механізму притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. *Právna veda a prax v tretom tisícročí: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* (Кошіце (Slovak Republic), 27-28 február 2015.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. P. 107–109.
5. Заборовський В.В. Порушення дисциплінарної справи як одна з основних стадій дисциплінарного провадження відносно адвоката. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 308-311
6. Заборовський В.В. Некоторые проблемные аспекты привлечения адвоката к уголовной ответственности за совершение им преступлений в соответствии с украинским законодательством. *Алтайский юридический вестник*. 2017. № 3 (19). С. 83–88.
7. Заборовський В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні: обов'язкове чи добровільне? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 194–198.
8. Бисага Ю.М., Заборовський В.В. Деякі проблемні питання механізму страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 136–140. (стаття, фахове видання, включена до міжнародних наукометричних баз).
9. Заборовський В.В. Деякі проблемні питання притягнення адвоката до цивільно-правової відповідальності за умови її страхування. *Актуальні проблеми судового права: матеріали Міжнародної конференції* (м. Харків, 23 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 461–464.
10. Заборовський В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвоката: загальні положення. *Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 30-тій річниці з дня проголошення незалежності України* (м. Ужгород, 23 серпня 2021 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. С. 98–102.
11. Заборовський В.В. Манзюк В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвоката: позиції проти запровадження даного інституту. *Science, actual trends and perspectives of development: abstracts of VII International Science Conference* (Budapest (Hungary), November, 1-3, 2021), 2021. P. 85–87. (тези доповіді, міжнародна конференція за кордоном).
12. Заборовський В.В., Манзюк В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвоката: досвід США. *Implementation of modern science in practice: abstracts of XI International Science Conference* (San Francisco (USA), USA, November 29 – December 01, 2021), 2021. P. 213–215. (тези доповіді, міжнародна конференція за кордоном).
13. Заборовський В.В. Доцільність запровадження інституту страхування цивільно-правової відповідальності адвоката через призму необхідності відстоювання інтересів його клієнт. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Полтава, 7-8 грудня 2021 р.). Полтава: ПШП, 2022. С. 28–30.
14. Заборовський В.В. Професійні помилки адвоката як елемент механізму страхування його цивільно-правової відповідальності. *Розвиток адвокатури України в умовах реформування системи правосуддя: матеріали круглого столу* (м. Київ, 15 грудня 2021 р.). Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2021. С. 28–31.
15. Світличний О. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Юридична газета. Online*. 2017. № 45. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/strahuvannya-profesijnoyi-vidpovidalnosti-advokativ-v-ukrayini.html>.
16. Михайлова А.С. Гражданско-правовое регулирование страхования профессиональной ответственности адвокатов по законодательству Российской Федерации: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. М., 2011. 25 с.
17. Задоя І.І. Страхування професійної відповідальності адвокатів: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. Вип. 4. Т. 2. С. 273–277.
18. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
19. Обловацька Н.О. Страхування професійної відповідальності адвокатів України. *Адвокат*. 2010. № 9 (120). С. 26–30.

20. Чекмарьова Л.Ю. Обов'язкове страхування професійної відповідальності адвоката: доцільність запровадження. *Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В.В. Долежана*: матер. кругл. столу (м. Одеса, 04 травня 2018 р.). Одеса: Юридична література, 2018. С. 171–173.
21. An Attorney's Guide to Understanding Lawyers' Professional Liability Insurance. *Zurich American Insurance Company*. URL: <https://www.couchbraunsdorf.com/wp-content/uploads/2015/12/CB-WP-An-Attorneys-Guide-to-Understanding-Lawyers-Professional-Liability-Insurance.pdf>.
22. Mak A. Professional Liability Insurance for Lawyers: How does it work? 2019, July 18. URL: <https://advisorsmith.com/lawyers/professional-liability-insurance-for-lawyers/>.
23. Bassingthwaite M. Young Lawyers Guide To Purchasing Lawyers Malpractice. URL: www.cobar.org/Portals/COBAR/Repository/Cbrief/Young%20Lawyers%20Guide%20To%20Purchasing%20Lawyers%20Malpractice%20Insurance.pdf?ver=2017-03-16-075338-557.
24. Кисилев Д. В ответе за все: нужно ли Украине страхование профессиональной ответственности. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2017/12/4/7074564/>.
25. Павлова Ж.Г. Теоретико-правовые основы обязательного страхования профессиональной ответственности адвоката. *Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института*. 2018. № 1 (25). С. 256–263.
26. Токмаков И.С. Обязательное страхование профессиональной ответственности адвоката: есть ли необходимость? *Адвокатская практика*. 2011. № 4. С. 14–20.
27. Кратенко М.В. Договор об оказании юридической помощи в современном гражданском законодательстве: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Томск, 2005. 30 с.
28. Кармазіна К.Ю., Фурсова М.Ю. Страхування адвокатської діяльності в Україні: бути чи не бути? *Правова держава*. 2018. № 30. С. 65–73.
29. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні: відповіді на основні запитання. Національна асоціація адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/buklet-strahuvannya.pdf>.
30. Вайпан В.А. Настольная книга адвоката: постатейный комментарий к Федеральному закону об адвокатской деятельности и адвокатуре. М.: Юстицинформ, 2006. 704 с.
31. Проект моделі страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-relis/2015.05.18-roundtable-strahuvannya-project-resume.pdf>.
32. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
33. Minimum standards for European Lawyers' Professional Indemnity Insurance. Council of Bars and Law Societies of Europe. 2004. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/INSURANCE/INS_Conferences/INS_20040130_Paris_Facilitating_PII_fo_European_Lawyers/EN_INS_20040130_minimum-standards.pdf.
34. Про вступ Національної асоціації адвокатів України до Ради адвокатських та правових товариств Європи (ССВЕ): рішення РАУ від 4 липня 2016 року № 77. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2015.07.04-rishennya-77.pdf>.
35. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Graziani-Weiss v. Austria» on October 18, 2011 (Application № 31950/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107022>.
36. Advokatuuriseadus Vastu võetud. 21.03.2001. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121122012004>
37. Advokatūros Įstatymas Lietuvos Respublikos iš Kovo 18, 2004 № IX-2066. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229789/asr>.
38. Rechtsanwaltsordnung (RAO), ausfertigungsdatum 1 Jänner 1869 № 96/1869. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung/Bundesnormen/10001673/20RAO%2c%20Fassung%20vom%2015.09.2017.pdf>.
39. Organisant la profession d'avocat: Décret du 27 novembre 1991 № 91-1197. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000356568>.
40. Nuova disciplina dell'ordinamento della professione forense: Legge 31 dicembre 2012 № 247. *Gazzetta Ufficiale*. 2013. № 15. P. 1.
41. Bundes Bundesrechtsanwaltsordnung (BRAO), ausfertigungsdatum 01.08.1959. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/brao/gesamt.pdf>.
42. Prawo o adwokaturze: Ustawa z 26 maja 1982 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU19820160124>.

43. О адвокации: Закон od 22 duben 1996 № 85/1996. URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1996-85>.
44. Pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat: Legea din 7 iunie 1995 № 51. URL: <http://unbr.ro/legea-nr-511995/>.
45. Loi fédérale sur la libre circulation des avocats (Loi sur les avocats, LLCA), du 23 juin 2000. URL: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19994700/index.html>.
46. Vagledande regler om god advokatsed den 29 augusti 2008. URL: https://www.advokatsamfundet.se/globalassets/advokatsamfundet_sv/advokatetik/vagledande-regler-med-kommentarer-februari-2016.pdf.
47. Стрэнг Р. Практика страхования профессиональной ответственности адвокатов в США. *Вестник адвокатской палаты Иркутской области*. 2006. № 10. С. 28–30.
48. Бойко Н. М. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 08-09 грудня 2017 р.). Дніпро, 2014. С. 132–134.
49. Заволока Л.О., Дегтярьова Є.М. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Регіональна економіка і управління*. 2016. № 4 (11). С. 34–37.
50. Подолева А. Страхування професійної відповідальності адвоката у країнах Європи та Америки. *Юридична газета.online*. 2019 № 50 (704). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/strahuvannya-profesiyanoi-vidpovidalnosti-advokata-u-krayinah-evropi-ta-ameriki.html>.